

UDK 271.2

ISSN 1409-5483

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
ПРАВОСЛАВЕН БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
„СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - СКОПЈЕ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

КНИГА 20

СКОПЈЕ 2014

ДЕЈАН БОРИСОВ, факон

КАКО ЕПИСКОПОТ КИРИЛ (СТОИЧКОВ) БЕЛОГРАДЧИШКИ СТАНА ВТОРИОТ СКОПСКИ ЕГЗАРХИСКИ МИТРОПОЛИТ

Кратки податоци за Кирил

Скопскиот митрополит Кирил е роден на 15 јули 1833 година¹ во градот Берковица (Бугарија). Неговото световно име е Коста Стоичков. Коста своето образование го започнува во локалното училиште, но набрзо ги губи родителите, па животот го продолжува во Чипровскиот манастир „Свети Јован Рилски“ како искушеник. Во 1857 година бил замонашен и го добил името Кирил. Наскоро по монашењето бил хиротонисан за јероѓакон. Следната година бил испратен во богословијата во Карловци² за да продолжи со своето богословско образование. Во 1863 година ја завршил богословијата и се враќа во родниот крај, но на барање на Видинскиот митрополит Пајсиј тој е уапсен од страна на турските власти. Обвинет за работа против турската држава истата година (1863) тој е затворен во Сивас во Мала Азија.

По неговото ослободување во 1866 година се населил во градот Тулча каде служи како факон во тамошната црква и работи како учител во локалното училиште. Во 1870 година бил ракоположен за јеромонах, а кратко по ова примил и архимандритски чин и бил поставен за претседател на бугарската Силистриската црковна општина. Ова укажува дека повеќе не е дел од клирот на Константинополската патријаршија, туку дел од новформираната бугарска Егзархија. Потврда на ова е неговата хиротонија за епископ Белоградчишки извршена во црквата „Свети Стефан“ во Истамбул (1872) од страна на бугарскиот егзарх Антим I и во тоа време митрополитите Доситеј Самоковски, Партениј Нишавски и Доротеј Софијски (подоцна Скопски).

¹ Сите датуми во текстот се според стариот стил.

² Во овој период Карловци е центар на Карловачката патријаршија, на чело со патријархот Јосиф Рајачиќ.

Кратко по ова поставен е за егзархиски викар во Видинската епархија. Во 1874 година е испратен во Скопската епархија, во Тетовскиот регион, а од крајот на истата година тој и управува со Скопската епархија. На 23 јули 1875 година официјално е избран и поставен за егзархиски Скопски митрополит. Пред да започне Руско-турската војна во 1877 година тој го напуштил Скопје³ заминувајќи прво за Истанбул, а потоа се префрлил во Софија. За време на Кресненското востание тој е еден од раководителите на востанието. Во 1885 година принуден е да даде оставка од митрополитската катедра на Скопската епархија, две години подоцна (1887) поставен е да управува со Софијската епархија, а по смртта на Антим Видински (бивш Егзарх) во 1888 година поставен е да управува со неговата епархија. На епархиското собрание на Видинската епархија одржано на 17 февруари 1891 година бил избран за Видински митрополит, а потврден од егзархискиот Синод на 24 март истата година. Починал на 21 мај 1914 година и е погребан⁴ во црквата „Свети Димитриј Солунски“ во градот Видин⁵.

Епископот Кирил Белоградчишки во Видинската епархија

Видинскиот митрополит Антим I на 16 февруари 1872 година бил избран за бугарски Егзарх. Имајќи предвид дека егзархот треба да престојува во Истанбул, потоа тежината на обврските и должностите што ова црковно достоинство ги бара од него, Антим I во 1872 година го хиротонисал архимандритот Кирил за *Белоградчишки епископ*. *Белоградчишки епископ* е само титуларно именување, *pro forma*, за да се запазат каноните кои условуваат: секој кој се ракополага да знае за која црква/епархија се ракополага. Во случајот со Кирил ќе посочиме дека Белоградчик никогаш во историјата не бил епископска столица, ниту пак била формирана нова епархија со центар во овој град. Титулата му е дадена за да може да добие епископски чин, но не

³ **ТЕМЕЛСКИ** Христо, „Строител на Българската църква“, *Духовна култура*, кн. 7, София 1995, 6.

⁴ Со благослов на Видинскиот митрополит Дометијан на 25 септември 2012 година телото на митрополитот Кирил било извадени од гробот при што нераспаднати биле неговите раце кои се положени во посебен дел во соборниот храм „Свети Димитриј Солунски“ во Видин. Видинската митрополија собира материјални докази за негова канонизација. **ПОЛИКАРП** Архимандрит, „Някои размисли за Видинския митрополит Кирил“, 15.07.2013, <http://vidinskamitropoliya.com/2013/07/някои-размисли-за-видинския-митропол> (10.12.2014).

⁵ *Голяма енциклопедия „България“*, Българска академия на науките, Т. 6 (ЗНА-КРУ), София 2012, 2312-2313; **ЦАЦОВ** Борис, „90 години от блажената кончина на Видинския митрополит Кирил“, *Църковен вестник*, год. 104, бр. 10, 2004, <http://synpress-classic.dveri.bg/10-2004/mKiril.htm> (10.12.2014).

и да може да претендира за реална епископска власт, што би било случај доколку добие титула на вдовена или некогаш во историјата постоечка епархија. Добивањето на епископскиот чин се должи единствено на потребата на егзархот Антим I да има викар за својата: Видинска епархија.

Епископот Кирил, како викар на егзархот Антим I, во Видин бил две години и за тој период се обидел да го убеди населението да го отфрли егзархот како нивен митрополит, а да бара тој да биде поставен за Видински митрополит. Поради ваквите интриги на 27 август 1874 година Антим I го испратил Кирила во Скопје. Ова го соопштува и потврдува егзархискиот протосингел архимандритот Јосиф, кој подоцна ќе биде избран за егзарх, наследник на Антим I. За сето ова, архимандритот Јосиф во својот дневник ќе запише дека веднаш после отповикувањето и испраќањето на епископот Кирил во Скопје, егзархот Антим I побарал дозвола од Синодот да го испратат архимандритот Јосиф во Видин под изговор да направи нова статистика за венчавките, да пренесе дека поскапува давачката за венчавка, „а всушност да ги искоренат интригите на епископот и да подготвам простор за друг епископ“⁶.

Кога пристигнал во Видинската епархија (есента 1874) Јосиф увидел дека епископот Кирил успеал во сите совети при црквите и црковните општини да постави луѓе кои ќе го подржат него наместо егзархот. Иако, уште во месец август Кирил беше отповикан од Видин, Јосиф во својот извештај до Синодот на Егзархијата од 28 ноември укажува дека „епископот Кирил и понатаму ги подбужнува видинци против нивниот кирјарх Антим“⁷.

Како одговор на ова писмо Мешаниот совет на Егзархијата во Истанбул, на 10 декември, го потврдува ставот по ова прашање на Варненско-Преславскиот митрополит Симеон:

Неговото Блаженство има полно право да не го прима г-дин Кирил во својата епархија⁸, бидејќи доколку се дозволи еден архиереј да прави сплетки во епархијата на друг, нема да може да се сочува никакво добро дело; а дека г-дин Кирил сплеткари докажуваат неговите писма до Видинската епархија, над која самиот нема никаква власт“⁹.

⁶ АРНАУДОВЌ М., *Егзарх Ѓосиф и бѣлѣарската културна борба следѣ създаването на Егзархијата (1870-1915)*, Томѣ Първи, София 1940, 181.

⁷ АРНАУДОВЌ М., *Егзарх Ѓосиф и бѣлѣарската културна борба*..., 183.

⁸ За време на посетата на Јосиф на Варна, како и за време на ова заседание Кирил се наоѓа во Скопската епархија.

⁹ АРНАУДОВЌ М., *Егзарх Ѓосиф и бѣлѣарската културна борба*..., 183.

После неколку месечна работа низ епархијата Јосиф успеал: „да ја доведе во ред епархијата, да ја собере владичнината, да ги смири духовите на митрополитот¹⁰ и да подготви терен за друг митрополит“¹¹. Интересна е забелешката на Јосиф во која укажува дека населението било подготвено него (Јосифа) да го признае за свој митрополит или Кирил, бидејќи веќе го познавале, но било недоверливо кон можноста да им биде испратен за митрополит човек кој не го познаваат. Ваквиот сомнеж на видинци кон егзархиските епископи се покажал како оправдан, бидејќи и следниот викар на Антим I во нивната епархија – Партениј ги следел постапките на Кирила¹².

Епископот Кирил Белоградчишки во Скопската епархија

Како што укажавме претходно доаѓањето на епископот Кирил во Скопската епархија се должи на фактот што бил фатен како сплеткари против егзархот Антим I во Видинската епархија.

Надлежниот скопски епархиски архиереј Доротеј бил човек со проблематично минато¹³ кој и самиот штотуку бил поставен да управува со Скопската епархија (март 1874)¹⁴. Тој сè уште и самиот ја немал запознаено состојбата во епархијата кога егзархот Антим I го праќа Кирила во Скопје (27 август 1874)¹⁵. Истовремено со испраќањето на Кирил во Скопје, Доротеј бил повикан во Истанбул. Со ова се создала многу невообичаена состојба во Скопската епархија под егзархиска јурисдикција. Надлежниот архиереј отсутствувал од Епархијата, а на негово место бил испратен епископ кој е викарен на сосема друга епархија. Кирил Белоградчишки кога пристигнува во Скопската епархија сè уште не е разрешен од должноста викар на егзархот.

¹⁰ Изразот *духовиите на митрополиите* се однесува на сплетките на епископот Кирил. Грешката во неговото именување како митрополит сметаме дека се должи на фактот што ова се мемоари, а Кирил веќе подолг период има митрополитска титула и веќе станало вообичаено да се зборува за него како за митрополит дури и во контекст на времето кога тој ја започнува својата црковна кариера како архиереј.

¹¹ АРНАУДОВЪ М., *Екзархъ Йосифъ и българската културна борба*..., 181-182.

¹² АРНАУДОВЪ М., *Екзархъ Йосифъ и българската културна борба*..., 186.

¹³ За проблемите што епископот Доротеј ги имал со населението од епархиите со кои што управувал, види: БОРИСОВ Дејан, „Отцепувањето на Скопската црковно-училишна општина од јурисдикцијата на Константинополската патријаршија и поставувањето на првиот егзархиски митрополит во Скопје – Доротеј (Спасов)“, *Годишен зборник на ПБФ*, Книга 19, Скопје 2013, 183-190.

¹⁴ БОРИСОВ Дејан, *Опцетувањето на Скопската црковно-училишна општина*..., 190.

¹⁵ АРНАУДОВЪ М., *Екзархъ Йосифъ и българската културна борба*..., 181.

Ова повторно претставува кршење на црковните канони кои забрануваат епископите да се мешаат во работи што не припаѓаат на нивната епархија, а со самото тоа и не се под нивна јурисдикција. Доротеј Скопски никогаш не се вратил во својата епархија. Се до смртта на митрополитот Доротеј Скопски, во август 1875 година, Кирил Белоградчишки ќе управува со Скопската епархија без официјално да биде назначен за негов викар.

Иако епископската титула на Кирил е Белоградчишки, сепак според практиката на терен уште во овој период може да го именуваме како Кирил Скопски. Оваа практика тој сакал да ја направи и реалност, односно Егзархијата да го потврди за канонски митрополит на Скопската епархија. Но, за ова да се случи требало најнапред митрополитот Доротеј да биде отстранет од челото на Скопската епархија, а ова можело да се случи на неколку начини: Доротеј да почине, самиот да си даде оставка или Епархискиот совет на Скопската епархија да побара негово сменување кое, пак, доколку и се случело, истото требало да биде прифатено и од Мешаниот совет на Егзархијата или да биде заменет од некој егзархиски орган кој би имал такво овластување.

Доротеј сè уште бил жив и според податоците со кои што располагаме воопшто ни не помислувал да даде оставка од челото на Скопската епархија, а Епархискиот совет на Скопската епархија и митрополитот Доротеј веќе имале воспоставено одлична соработка. Имајќи го сето ова пред вид, епископот Кирил Белоградчишки во својот од кон кормилото на Скопската епархија почнал да се користи со истите методи и практики со кои претходно се обиде, а најверојатно и ќе успееше да не беше спречен, да го смени егзархот Антим I од челото на Видинската епархија. Имено тој се зближил со повеќе угледни луѓе од Скопската епархија, но и со членови на раководните структури на Егзархијата кои за ситни услуги и прибирање на можни добра се согласиле да му помогнат да застане на чело на епархијата без притоа да се почитуваат црковните канони и Уставот и практиките на Егзархијата за избор на надлежен епархиски митрополит. Потврда на ова размислување се писмата од 13 октомври 1874 година што епископот Кирил Белоградчишки и Спиро Костов¹⁶ ги испраќаат до Георги Груев¹⁷.

Во писмо од 13 октомври 1874 година, епископот Кирил, пишува:

¹⁶ За тоа кој е Спиро Костов немаме други информации, но според презимето може да е роднина на Стојан Костов кој од една страна е Секретар на Скопската епархија под јурисдикција на Пајсиј Скопски (Константинополска патријаршија), а од друга страна е на платниот список и на бугарската Егзархија. *БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЈА, Сборник от архивните фондове на Народната библиотека „Иван Вазов“*, ед. КОЛЕВА Р., АВРАМОВА А., Пловдив 2003, 253, белешка 2.

¹⁷ Георги Груев е секретар и благајник на на Егзархијата од 1874 до 1877 година. I. Груев, *Моите сѝомени*, Пловдив 1906, 90.

Го примив Вашето писмо од 26 август, но за жал не можев побрзо да Ви одговорам, бидејќи бев низ епархијата решавајќи некои црковни работи. Покрај ова, имајќи на ум дека Епархискиот совет сè уште не е формиран, не можеше да биде предложен Вашиот брат иако немаат способен и учен учител. Кога малку подразмислив увидов дека треба да Ви пишам дека нема да е лошо да го пратите брат ви Александар¹⁸, а при тоа да му дадете и соодветни упатства, а за неговото сместување ќе се погрижам јас. За сега не можам да Ви предложам услови, но ако даде Бог да се исполни она кое и Вам ви е познато, тогаш под моја закрила тој добро ќе биде згрижен и наместен¹⁹.

При анализа на ова писмо забележуваме повеќе информации што ни даваат увид во дејностите на епископот Кирил. Најнапред ќе посочиме на податокот што го дава епископот Кирил по однос на тоа кога е напишано писмото од Георги Груев: 26 август 1874 година. Ќе потсетиме дека епископот Кирил бил испратен во Скопје на 27 август истата година. Ова укажува дека тие се познавале уште додека Кирил бил во Видинската епархија и имаат пријателски и срдечни односи. Ова наше мислење го потврдува содржината на писмото: вработување на Александар, братот на Груев, избор на епископот Кирил за Скопски митрополит.

Писмото, исто така, открива дека Кирил во периодот од неговото доаѓање во Скопје, па сè до почетокот од месец октомври вршел обиколка низ епархијата: „од 26 август, но за жал не можев побрзо да Ви одговорам, бидејќи бев низ епархијата решавајќи некои црковни работи“. Што се однесува до тоа кои „црковни работи“ ги решава, нејверојатно се работи за запознавање со населението и обид да се зближи со повлијателните луѓе од еснафот и општините; да се спречи ширењето на српската пропаганда низ Скопската епархија, особено во Тетово²⁰; да ги смири бунтувањата против

¹⁸ Покрај Александар (учител), Георги Груев има уште два брата: Јоаким Груев (писател) и Харитон/Веселин и две сестри Никита и Тана.

¹⁹ *БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ, Сборник от архивните фондове...* 120-121.

²⁰ Тетовската црковно-училишна општина во Полошкиот регион уште во текот на 1868 година побарала ограничување на власта на Скопскиот митрополит Пајсиј, а Тетовчани покажале особен револт кон дејствијата и постапките на тетовскиот архиерејски намесник Христо Кочовиќ за кого и побарале да биде сменет (15 јануари 1869). Народна библиотека Београд (НБ-Б), Рукописно одделение, Фонт: *Збирка Јована Хаџи Василевића*, П. 413/IV-16, Тетово, 30.VII.1869 година.

Како уште една причина поради која Тетовци на референдумот ја прифатиле јурисдикцијата на бугарската Егзархија ќе го посочиме немилиот настан што се случил во 1873 година. Имено, Турците Есад-бег и Реџеп-бег ја запалиле црквата „Свети Никола“. Беговите биле уапсени во Призрен, но по интервенција на валијата Хусни-паша биле ослободени.

него во Врање²¹; решавање на финансиски прашања; унијатските движења во Скопската епархија²². Во случајов ќе ја издвоиме состојбата во градот Врање. Имено, Врањанци не сакале воопшто да го прифатат епископот Кирил и како што самиот посочува неговата прва средба со Врањанци воопшто не била пријателска туку, според сведоштвото на епископот²³, сосема спротивно: во Врање епископот Кирил бил многу лошо примен. Причината за ваквиот однос на Врањанци кон епископот Кирил се должи на нивната блиска поврзаност со Скопскиот митрополит Доротеј²⁴, но и со Скопскиот митрополит Пајсиј (Константинополска јурисдикција). Имено, митрополитот Пајсиј пред да стане скопски митрополит бил викар на Скопскиот митрополит Јоаким (1843-1868) кој го поставил епископот Пајсиј за свој викарен епископ во Врање²⁵, но поради финансиски малверзации бил тргнат

Тетовци се обиделе да ја обноват црквата, а за помош се обратиле до митрополитот Пајсиј, но тој одбил да им помогне. Помош побарале и од Константинополската патријаршија, но и од таму не добиле помош. По ова побарале помош од Егзархијата која ветила помош, по што голем дел тетовци го прифатиле митрополитот Доротеј за нивен епископ. **НАЈДЕНОВСКИ** Кузман, „Тетово во минатото“, *Тетово*, 1964, 61-62; **СВЕТОЗАРЕВИЌ** Бранислав, *Српската и бугарската црковно-училишна провајда во Тетово и Тетовско 11860-1903*, Архив на Македонија, Скопје 1996, 16.

²¹ Според сведоштвото на Кирил, Врањанци воопшто не сакале да го примат во Врање. Непријателството на Врањанци кон него ќе биде доследно сè до неговото заминување од челото на Скопската епархија, тие дури нема да учествуваат ниту при неговиот избор за Скопски митрополит. Врањанци еднаш ќе го примат со благонаклонетост Кирил откако ќе стане скопски митрополит, но при тоа ќе му побараат да се намали владината или како што самиот, вели: „да жртвувам дел од мојата плата“, како и една четвртина од сите црковни приходи по основ на издадени црковни документи, но „и други работи“. **БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЈА**, *Сборник от архивните фондове...*, 259-260.

²² За можната појава на унијатското движење во Скопската епархија сведочи Петко Р. Славејков, кој јануари 1874 година бил пратен од бугарскиот егзарх Антим и рускиот дипломат Игнатиев во Македонија. Според Славејков доколку на Македонците не им се даде нивна одделна црква, покрај Солун, Кукуш, Дојран, Струмица, Малешево, Мелник, Драма и Воден и во Велешката и Скопската епархија ќе се појави унијатското движење. **ТРАЈАНОВСКИ** А., *Возобносување на Охридската архиепископија...*, 55-56.

²³ Писмо од Скопскиот митрополит Кирил до Георги Груев од 25 јануари 1876 година.

²⁴ **БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЈА**, *Сборник от архивните фондове...*, 122, белешка 6.

²⁵ Скопската епархија под Константинополска јурисдикција имала две епископии потчинети под неа: Тетовска и Врањска. **РАДЕВ** И., „Българи сам“ *Йордан Хаџиконстантинозов – Дзинот*, Велико Трново 1993, 79; **КЪНЧОВ** Васил, *Град Скопие. Сегашино и неодамнешно минало на град Велес. Македонија. Етнографија и етнологија, Избрани произведения*, Том втори, София 1970, 160; **ПЕТРОВ** Петър, **ТЕМЕЛСКИ** Христо, *Църква и църковен живот в Македонија*, Македонски научен институт, София 2003, 37. Врање било освоено од Србите во 1878 година, а во 1882 го префрлаат под јурисдикција на Нишката митрополија. Со мали прекини Врање сè до 1 март 1932 година било под Нишкиот митрополит.

од Врање и поставен за Русенски митрополит, а од таму по смртта на митрополитот Јоаким бил вратен во Скопје и поставен за Скопски митрополит. Митрополитот Пајсиј за време на својот престој во Врање успеал да создаде блиски врски со влијателните и имотни врањанци кои потоа го бунтувале населението против егзархиските епископи.

За полесно да ја разбереме содржината и контекстот на писмото на епископот Кирил Белоградчишки до Георги Груев ќе се послужиме со писмото напишано од страна на Спиро Костов, а исто така испратено до Георги Груев. Писмото на Спиро Костов има иста дата со она од епископот Кирил, а и темата на писмото е идентична со онаа од Кириловото, дотолку повеќе што и самиот Костов во писмото открива дека е запознаен со содржината на посоченото писмото од епископот Кирил:

Изложувајќи го текот на овдешните народни дела на Н[еговото] Блаженство, брзам да Ве замолам Ваше благородство да посредувате, доколку е можно, да се потврди Н[еговото] Богољубие г. Кирил за Скопски митрополит, без притоа да се номинираат кандидати и да се почитува изборниот уставен поредок, бидејќи доколку има избори ќе се појават големи раздори, а ако тој биде потврден без други кандидати, ќе има мир и тишина. Ова е мислење на најпрвите и најумните овде, па затоа и испраќаат барање до Н[еговото] Блаженство, Светиот синод и Егзархискиот совет и посакуваат истото да биде направетно. Но, ако не можно, тогаш нека биде волјата на Н[еговото] Блаженство. Само да Ви биде на знаење дека доколку не се потврди Н[еговото] Бог[ољубие] за Скопски митрополит, не само што ќе се појават раздори низ целата епархија, туку Тетово повторно ќе биде под власта на Гр[чката] патријаршија.

За брат Ви г-дин Александар Ви пишува Н. Богољубие, па не е потребно и јас да Ви пишувам.

Учителката, пак, што ја предложивте на г-дин Маку Кузмачов, општината вели, додека не се смириме со владиката не ни е потребна. По потврдувањето на Н. Богољубие со сигурност ќе се погрижиме и за учителката.

Доколку е можно, јавете ми што стана со дебарчанецот Партениј кој сега таму се наоѓа, бидејќи никако не ми излегува од умот.

Имам многу да Ви пишувам, но времето не ми дозволува [...] Би било добро да не му се кажува на дедо Доротеј, што пишува општина-

а по оваа дата се враќа повторно под Скопска јурисдикција (заедно со стрезовите: Босилеградски, Масурички, Полјански и Пчињски). На 30 мај 1975 Светиот архиерејски собор на Српската православна црква ја формирал Врањската епархија.

та до таму, бидејќи доколку им јави на приврзаниците овде ќе настане уште поголем раздор²⁶.

Споредувајќи ги писмата од епископот Кирил и Спиро Костов ги забележуваме следниве доследности:

а) обете писма се напишани на ист ден: 13 октомври 1874 година;

б) епископот Кирил пишува дека веќе подолг период патува низ „епархијата решавајќи некои црковни работи“ очекувајќи „да се исполни она кое и Вам Ви е познато“. Претходно, имајќи ги предвид историските, социјалните и црковните околности на времето кога е пишувано писмото, посочивме за кои „црковни работи“ сметаме дека се работи. Што се однесува до значењето на зборовите „да се исполни она кое и Вам Ви е познато“, а кои се напишани во релација со претходно споменатите „црковни работи“, нив ни ги објаснува Спиро Костов во своето писмо каде индиректно посочува дека главна причина поради која епископот Кирил патува низ Скопската епархија е за да агитира за негово поставување за Скопски митрополит. Ова се заклучува од фактот што во своето писмо дури три пати директно посочува дека во епархијата има раздор меѓу населението по однос на тоа епископот Кирил да биде избран и поставен за нивен нов митрополит, а еднаш дури вели дека општината²⁷ треба да се смири со владиката. Раздор, кој, според Костов, доколку епископот Кирил не биде нелегално поставен за Скопски митрополит уште повеќе ќе се разгори и ќе стане поголем.

в) поставувањето на Александар Груев, братот на Георги Груев за учител.

Она по што писмото на Спиро Костов се разликува од писмото на епископот Кирил се податоците што ги има во него, а кои ни даваат подетална слика на состојбите од Скопската епархија. Имено Спиро Костов моли епископот Кирил да биде потврден за скопски митрополит „без притоа да се номинираат кандидати и да се почитува изборниот уставен поредок, бидејќи доколку има избори ќе се појават големи раздори, а ако тој биде потврден без други кандидати, ќе има мир и тишина“. Во контекстот на овие зборови

²⁶ БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЈА, *Сборник от архивниѣ фондове...*, 121-122.

²⁷ Се однесува на Скопската егзархиска општина. Ова го заклучуваме преку посредни податоци: Спиро Костов живее и работи во Скопје; Георги Груев не би го пратил својот брат да учителствува во некое мало градче или село од Скопската епархија; Поголемиот дел од членовите од управата на Скопската егзархиска општина која била најбогата, најбројна, најдобро организирана егзархиска општина во Скопската епархија, а со тоа и највлијателна при изборот на митрополитот, имале добра соработка со митрополитот Доротеј, поради ова и дошло до разидување меѓу нив и епископот Кирил. Немаме директни или индиректни податоци дека митрополитот Доротеј се скарал со Скопјани за зборовите „додека не се смириме со владиката“ да се однесуваат на него.

од Спиро Косов сметаме дека би требало да биде ставен и текстот од писмото на епископот Кирил каде, вели:

Имајќи на ум дека Епархискиот совет сè уште не е формиран, не можеше да биде предложен Вашиот брат иако немаат способен и учен учител. Кога малку подразмислив увидов дека треба да Ви пишам дека нема да е лошо да го пратите брат ви Александар, а при тоа да му дадете и соодветни упатства, а за неговото сместување ќе се погрижам јас. За сега не можам да Ви предложам услови, но ако даде Бог да се исполни она кое и Вам ви е познато, тогаш под моја закрила тој добро ќе биде згрижен и наместен.

Сметаме дека со овој дел од писмото епископот Кирил се обидува да влијае врз Георги Груев, тој да посредува пред органите на Егзархијата да го постават за митрополит на Скопје. Текстот е напишан многу префинето, но сепак јасно: „ако даде Бог да се исполни она кое и Вам ви е познато, тогаш под моја закрила тој добро ќе биде згрижен и наместен“, ако пак не...

Спиро Костов понатаму во своето писмо во контекст на раздорите посочува дека „ова е мислење на најпрвите и најумните овде“. Имајќи го предвид историскиот контекст „најпрвите и најумните“ се всушност најимотните лица низ градовите од Скопската епархија, како и учителите и учителките кои всушност се испратени во Македонија од страна на Егзархијата и нивното поставување на учителска функција во голема мерка зависи од мислењето на надлежниот архиереј. Последново Костов го потврдува не само кога зборува за Александар Груев, туку уште појасно кога ја споменува „учителката“, која за жал не ја именува. Во писмото Костов посочува дека „учителката, пак, што ја предложивте на г-дин Маку Кузмачов²⁸, општината вели, додека не се смириме со владиката не ни е потребна“, но понатаму, пак, Костов вели: „по потврдувањето на Н. Богољубие со сигурност ќе се погрижиме и за учителката“. Повторно истата префинетост на изразот што епископот Кирил ја употреби по однос на Александар Груев: кога епископот Кирил ќе биде потврден за Скопски митрополит, ќе ги згрижи и учителот и учителката.

Во контекст на изборот и интригите околу поставувањето на епископот Кирил за скопски митрополит најзначаен дел од писмото на Спиро Костов е пост скриптумот во кој се бара „да не му се кажува на дедо Доротеј, што пи-

²⁸ Личноста Маку Кузмачов не ни е позната и за неа не располагаме со историски податоци. Но, имајќи предвид дека е спомната во контекст на одобрување на нова учителка од страна на општината најверојатно таа имала големо влијание и била дел од управата на општината.

шува општината до таму, бидејќи доколку им јави на приврзаниците овде ќе настане уште поголем раздор“. Ова ни посочува дека митрополитот Доротеј не знае дека епископот Кирил заедно со неговите приврзаници од Скопје агитираат за негово неканонско отстранување од епархијата и поставување на епископот Кирил за скопски митрополит, но исто така, потврдува и дека митрополитот Доротеј има свои приврзаници во Скопската општина.

Кирил (Стоичков) како Скопски митрополит

Скопскиот митрополит Доротеј кој во 1874 година бил повикан во Истанбул таму и починал (август 1875 година) без воопшто да се врати во Скопје. Ќе посочиме дека во текот на 1874 година, додека епископот Кирил управува со Скопската епархија, како и во 1875 година, Скопската епархија не му ја исплаќала владината туку морал да користи помош од егзархиската каса²⁹. Во документите од балансите, буџетот и другите сметки на егзархиската каса до октомври 1875 година не се сретнува името на епископот Кирил што наведува на заклучокот дека бил издржуван од страна на општините на Скопската епархија, односно владината и останатите приходи што ги собирал од населението (до средината на 1875 година) наместо да му ги предаде на митрополитот Доротеј како на надлежен епископ, истите ги задржувал за себе.

Благодарение на писмата што приврзаниците на епископот Кирил ги испраќале до Егзархот, Синодот и Егзархискиот совет³⁰ за нов Скопски митрополит бил избран и поставен епископот Кирил (27 јули 1875 година). Сепак, изненадува фактот што токму Кирил бил поставен за Скопски митрополит. Нашата изненаденост потекнува оттаму што бугарската Егзархија во Македонија до тој миг има само две епархии кои за неа имаат навистина голема важност. Последново јасно се забележува во писмото на бугарскиот егзар Антим I испратено на 23 октомври 1874 година до Доростолско-Червенскиот митрополит Григориј, во кое ги изложува сложените релации меѓу Егзархијата и Константинополската патријаршија, како и состојбите во самата Егзархија. Во писмото, егзархот Антим I посочува дека Охридската и Скопската епархија се најзначајните епархии што Егзархијата успеала да ѝ ги одземе на Патријаршијата. Имајќи го ова предвид, како и фактот што Кирил додека беше викар во Видинската, а потоа и во Скопската епархија преку интриги се обидувааше да стане митрополит, постапки кои негативно

²⁹ БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ, Сборник от архивните фондове..., 251, 253.

³⁰ БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ, Сборник от архивните фондове..., 121.

зборуваат за неговиот карактер, останува нејасно зошто токму тој е поставен за Скопски митрополит.

Од она што ни е познато во постапката за негов избор за скопски митрополит не учествувала Врањската општина³¹ која и по неговиот избор одбивала да го признае за полноправен митрополит на Скопје. Во текот на 1875 година по неговото официјално поставување за Скопски митрополит, Кирил направил обиколка на својата епархија која завршила некаде кон крајот на истата година. Од писмото што го испратил на 25 јануари 1876 година дознаваме дека кон крајот од претходната годината имал лошо здравје, но сепак редовно доставувал извештаи до Егзархот и до Синодот. Исто така, тој ја продолжил преписката со Георги Груев кој го поучувал како да се постави и да комуницира со Врањската општина. Оваа преписка на прв поглед се чини дека вродила со плод, бидејќи следејќи ги упатставата од Георги Груев митрополитот Кирил успеал не само да го посетил Врање туку и тамошните жители да го примат многу подобро и поблагонаклонето од претходно. Но, нивната благонаклонетост, како што се покажало во текот на посетата, не се должела на неговиот добро осмислен дипломатски пристап, туку на нивната желба да плаќаат помала владичнина и една четвртина од црковните приходи наместо во епархиската да одат во општинската каса³².

Заминувањето на митрополитот Кирил од Скопје

Периодот од 1875 до 1876 година се одбележани со револуционерни дејствија на балканските народи против турската власт. Така најнапред се случува Босанско-херцеговското востание (септември 1875), потоа Српско-турската војна (јуни 1876), Бугарските востанија (април и август 1876) и Разловечкото востание (април 1876). Поради овие настани во декември-јануари 1876 година одржана е Истанбулската конференција, а во април 1877 година започнува Руско-турската војна. Имајќи ги предвид настаните што се случуваат пред почетокот на оваа војна, турската власт своето внимание го насочила и кон егзархиските епископи во македонските епархии. Егзархискиот висок клир учествувал во бугарските и македонските востанија, па турската власт наредила сите егзархиски епископи да ги напуштат македонските епархии. За нивното отповикување од катедрите се сеќава егзархот Јосиф кој на 30 јули 1877 година бил повикан на разговор кај Великиот везир: „Зборува (везирот) против Кирил Скопски и Натанаил Охридски како за лоши луѓе предводени од Антим, ми чита обвинителни акти. Ги заштитувал

³¹ БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ, Сборник от архивните фондове..., 260, белешка 1.

³² БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ, Сборник от архивните фондове..., 260.

до каде што се можеше и се согласив да ги повикам во Цариград³³. Во тоа време тоа се митрополитите Кирил Скопски и Натанаил Охридски кои согласно наредбата, во месец август, ги напуштиле своите пархии и заминале за Истанбул³⁴. На состанокот на Мешаниот совет на Егзархијата одржан на 26 август 1877 било поставено прашањето за Скопската епархија и за Видинската епархија, а како можни кандидати за тамошни митрополити биле предложени епископите: Аверкиј, Партениј и Синесиј. Она што треба да се посочи од овој состанок, а посредно ни дава одговор на прашањето: Зошто Кирил беше поставен за Скопски митрополит, е мислењето на митрополитот Григориј за карактерната подобност на посочените кандидати. Тој вели дека иако епископот „Аверкиј е учен човек и точно ги знаел своите религиозни обврски, сепак за да се управува со Скопската епархија ова не е доволно. Ња таму се има потреба од човек кој ќе може да се бори против интригите на грчкиот митрополит во таа епархија и соодветно да ги претставува народните потреби пред месните власти“³⁵. За да се биде Скопски митрополит очигледно не било доволно да си учен и морален човек, туку требало да знаеш и да сплеткариш.

Додека Егзархијата размислувала за нови митрополити, турската власт за да биде сигурна дека постоечките митрополити нема да се вратат во македонските епархии ги повлекла бератите издадени на Егзархијата за македонските епархии³⁶. Иако бератите биле повлечени сепак и Натанаил и Кирил ги задржале своите митрополитски титули: Охридски и Скопски³⁷, но нивните понатамошни дејствија биле надвор од границите на нивните епархии³⁸. Додека митрополитот Кирил престојувал во Истанбул примал финансиска помош од страна на бугарската Егзархија во висина од 6.625 турски лири (до 30 јуни 1877), бидејќи не добивал финансиски средства од Скопската епархија. Споредени со средствата што Егзархијата ги исплаќаше на Скопскиот митрополит Доротеј - 22.929 (јануари-октомври 1875) сумата од 6.625 е помалку од една третина. Ова укажува на влошувањето на финансиската состојба на Егзархијата, нешто што ќе се потврди веќе на почетокот

³³ АРНАУДОВЌ М., *Егзарх Ѓосиф и бџларската културна борба*..., 272.

³⁴ НАТАНАИЛ, митрополит Охридо-Пловдивски, „Жизнеописание“, *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, I. Дџлџ историко-филолоџичен и фолклорен, Кн. XXV (нова редица Кн. VII). Бџларско книжно дружество во Софија, Софија 1909. 67.

³⁵ АРНАУДОВЌ М., *Егзарх Ѓосиф и бџларската културна борба*..., 272-273.

³⁶ ТЕМЕЛСКИ Христо, „Строител на Бџларската црква“, *Духовна култура*, кн. 7, 1995. 6.

³⁷ НАТАНАИЛ, митрополит Охридо-Пловдивски, *Жизнеописание*..., 71.

³⁸ *Сџоменица срџско-ѳравославноџ саборноџ храма Свеѳе Бџџороџице у Скопѳу 1835 - 1935*, ЈЕРГИЌ протојереј Сава, РАДОВАНОВИЌ С. Војислав, ЈОВАНОВИЌ Панта ed al., Скопље 1935, 249.

од 1878 година, кога митрополитот Натанаил Охридски без знаење на бугарскиот егзарх Јосиф ќе појде кај рускиот кнез Дондуков и ќе моли Русија да ѝ даде финансиска помош на Егзархијата. Помошта ќе биде одобрена и кон крајот од месец февруари го сретнуваме Кирил Скопски, како „човек од доверба“, во посета на Дондуков за да ја подигне финансиска помош за Егзархијата во висина од 7.000 рубљи³⁹.

На 4 јуни 1878 година митрополитот Кирил престојувал во Пловдив и сослужувал со егзархот Јосиф и епископите Панарет, Натанаил и Дионисиј⁴⁰.

Оваа година се потпишуваат и два важни меѓународни договори. Првиот е таканаречениот Санстефански мировен договор (3 март 1878), а вториот е Берлинскиот мировен договор (13 јули 1878). Обата договори донесуваат штетни одлуки за Македонците кои не можејќи политички да влијаат за нивно менување почнуваат да се подготвуваат за востание кое ќе започне на 5 октомври истата година. Во македонската историја ова востание се нарекува *Македонско востание*⁴¹.

Бугарската држава набрзо разбира дека во Македонија се подготвува ново востание кое ако се дигне без нејзино учество и влијание таа ќе го загуби сето она што последните години го правеше преку егзархиската пропаганда во Македонија. Поради ова преку трновскиот комитет „Единство“⁴² е активиран Охридскиот митрополит Натанаил кој создава „клон на главниот комитет, под претседателство на месниот митрополит Високопреосвеште-

³⁹ **НАТАНАИЛ**, митрополитъ Охридо-Пловдивски, *Жизнеописание...*, 70.

⁴⁰ **АРНАУДОВЪ** М., *Егзархъ Йосиф и българската културна борба...*, 289.

⁴¹ Бугарската историографија ова востание го именува како *Кресненско-Разложко востание*, додека пак, македонската историографија ова востание го именува како *Кресненско* или *Македонско*, бидејќи започнува со нападот на градот Кресна. Сметаме дека најточно е именувањето *Македонско востание* од едноставна причина што и на зачуваниот печат, сопственост на началникот на Востаничкиот штаб на востанието Димитар Поп Георгиев Беровски, стои: „Печат началник штаба“ (внатрешен круг) „на македонското востание 1878“ (надворешен круг).

⁴² Овој комитет е формиран на 29 август 1878 година со цел „обединување на сите Бугари“. Нашата теза дека бугарската држава е онаа која преку митрополитот Натанаил и митрополитот Кирил, како епископи во македонските епархии и луѓе со свои приврзаници меѓу видните и повлијателни луѓе во Македонија, сака да го прикаже ова востание како бугарско со цел припојување на Македонија кон Бугарија, ја темелиме на фактот што овој комитет е формиран непосредно пред избувнувањето на Македонското востание кое може да се разбере и како продолжеток на *Разловечкоџио востание* (1876) чиј началник беше Димитар Поп Георгиев Беровски. Втор факт кој посочува на валидноста на нашата теза е тоа што ниту митрополитот Натанаил, ниту, пак, митрополитот Кирил не биле меѓу членовите основачи на овој комитет. Види: **РАДЕВ** Иван, *Историја на Велико Търново XVIII - XIX век*, „Слово“, Велико Тарново 2000, 650-653.

нит Иларион, Скопскиот митрополит Кирил и некои чиновници Бугари⁴³. Ова тој го прави во Кустендил, а потоа и во Дупница и Цумаја. На овој начин Скопскиот митрополит Кирил ќе стане дел од Македонското востание.

Од спомените на митрополитот Натанаил дознаваме и дека митрополитот Кирил не само што бил дел од кустендилскиот клон на востанието туку и негов личен заменик⁴⁴. Текот на востанието, ликвидацијата на македонскиот војвода Стојан Карастоилов, како и обидот за атентат на Димитар Поп Георгиев Беровски укажуваат дека комитетот „Единство“ бил подготвен да ги елиминира сите оние кои немале исти цели со него. Впрочем дека овој комитет бил формиран со цел да се поткопа обидот за уште едно автохотно македонско востание се гледа и од неговото брзо распаѓање уште на почетокот од 1879 година кога востаниците почнале да ги губат битките на терен поради слабата логистика и немањето на поддршка од руската војска и изборот на новиот бугарски кнез Александар Батемберг.

Митрополитот Кирил по ова востание не смеел да се врати во Истанбул, па заминал за Софија каде бил на располагање на егзархискиот Синод.

По ова востание македонското население јасно ѝ ставило на знаење на Егзархијата дека не сака да се вратат на своите катедри ниту Натанаил Охридски, ниту, пак, Кирил Скопски. Ова го потврдува и егзархот Јосиф (1880) повикувајќи се на зборовите на Кузман Шапкарев кој дури предлага овие митрополити самите да си дадат оставки од катедрите⁴⁵. Шапкарев за Кирила уште вели дека е личности со слаб карактер, непригоден за службата која му е доверена, личност подготвена на секакви компромиси само за да добие негова епархија⁴⁶.

Кирил Скопски не си поднел оставка туку продолжил да се титулира како митрополит Скопски, иако во практика не управувал со епархијата, ниту, пак, смеел да појде во својата епархија.

Во месец април 1880 година тој заедно со митрополитите Симеон, Мелетиј и Климент е избран да биде дел од комисијата која ќе работи на подготвување на закон кој ќе ги регулира црковните прашања во Кнежевството Бугарија. Законот бил завршен на 20 мај 1880 година и имал 171 член, се-

⁴³ **НАТАНАИЛ**, митрополит Охридско-Пловдивски. *Жизнеописание*..., 73.

⁴⁴ **НАТАНАИЛ**, митрополит Охридско-Пловдивски. *Жизнеописание*..., 74.

⁴⁵ **АРНАУДОВЪ** М., *Екзархъ Йосифъ и българската културна борба*..., 381-382.

⁴⁶ **ШАПКАРЕВЪ**, К. А., *Материали за живоописание-то на браќа Х. Миладинови Димитрија и Констатијана. Съ прибавление иџе и за живоо на Нака С. Станишевъ*, Пловдив 1884, 467; **АРНАУДОВЪ** М., *Екзархъ Йосифъ и българската културна борба слеџ създание-то на Екзархията (1870-1915)*, Томъ Първи, София 1940, 176; *Материали за възраждане-то на българцината в Македония. Неиздадени записки и писма, Кузман Шайкарев*, Български писател, Съставителство и редакция **ТОДОРОВ И., ЖЕЧЕВ Н.** Предговор **ДИНЕКОВ П.**, София 1984, 272.

пак со него не се регулирала врховната управа на Егзархијата, туку само на епархиско ниво, како и материјалната издршка на свештенството, другите црковни лица и имотите⁴⁷.

Митрополитот Кирил и наредната, 1881 година, бил на товар на буџетот на Егзархијата и за него, и за митрополитите Антим и Натанаил, за оваа година биле предвидени вкупно средства во висина од 13.600 франци. Овие пари им биле исплаќани на име на пензии.

По оставката на Софискиот митрополит Мелетиј (25 февруари 1883) Кирил Скопски е поставен да управува со Софиската епархија, а по смртта на бившиот егзарх Антим I (1 декември 1888), тој е префрлен да управува со Видинската епархија. На 17 февруари 1891 година е избран, а на 24 март и официјално потврден за Видински митрополит каде ќе остане сè до неговата смрт на 21 мај 1914 година⁴⁸.